

Humanismus a evropská identita

Vyšlo: sborník Evropanství a národní identita. MU, Brno 2000.

Moderní národní státy se zrodily z ekonomické nutnosti, avšak byly prosazovány pod idejemi národního obrození, národní jednoty, či dokonce národní vyvolenosti, tj. nadřazenosti. Pozadí ekonomicko politických zájmů tak *bylo překrýváno vědomím národní jednoty odvolávajícím se na jazykovou, historickou a vůbec kulturní sounáležitost daného společenství*. A teprve tato směs motivů vytvořila dostatečnou sílu k tomu, aby vyvolala procesy vedoucí ke vzniku dnešních národních států.

Avšak při tom nešlo jen o to, aby se vytvořily **jednotné národní trhy** poskytující **dostatečný prostor pro rozvoj místního podnikání** při jeho současné **ochraně před nežádoucí zahraniční konkurencí**. Cílem bylo také *získat odpovídající přístup k mocenským centrům kontrolujícím přístup k využívání státních prostředků*. Vzhledem k povaze kapitalistických podnikatelských subjektů tak **získávají přístup k moci podstatně širší společenské skupiny než jakými byly do té doby vládnoucí feudální elity**. Tam, kde tyto feudální elity získaly svou moc nad daným etnikem a územím díky mocenské expanzi v minulosti, dostává proces vzniku národních států nutně podobu národně osvobozenického boje (podobně a podrobněji viz Gellner).

Společně s oním třetím stavem ale vystupuje na scénu dějin i stav čtvrtý, **proletariát**. Rozvoj průmyslové výroby vede k jeho koncentraci, což napomáhá vzniku jeho sebepoznání jako zvláštní skupiny s palčivými sociálními a demokratickými požadavky. *Ty pak prosazuje prostřednictvím svých odborových, ale také politických organizací, a tím výrazně poznamenává politický a kulturní vývoj Evropy*.

V období po II. světové válce je však většina jejich cílů dosaženo, "přijímají systém a přestávají být revoluční silou" (Dahrendorf). S **rozvojem sféry služeb klesá i početní zastoupení proletariátu v populaci a tím i jeho politická váha** (Hobsbawm). V důsledku tlaku zdola **vzniká moderní demokratický stát**, stejně jako "**stát blahobytu**", ale *zdá se, že se tím vývojový potenciál vyčerpá*. **Sociálně demokratické strany trpí absencí vlastního ekonomického programu, programy pravicových stran připomínají sny o návratu do doby před II. světovou válkou a možná ještě hlouběji do minulosti**. Výsledkem je **oscilace kolem dosaženého stavu, umocněná absencí jakékoli vize dalšího postupu**.

Ekonomika však již dávno překročila národní hranice a se zrychlujícím se tempem postupuje při vytváření nového, a to globalizovaného světa, v němž se dominující silou stávají gigantické nadnárodní společnosti. Jejich rostoucí moc pozvolna vyvlastňuje moc politických reprezentací národních států. Vývoj tak *paradoxně připomíná cestu zpět, na níž se moc ve stále větší míře koncentruje opět v rukou velice úzké elity*. Příznačným z tohoto hlediska je loňský pokus o uzavření Mezinárodní dohody o investicích na půdě OECD, která by prakticky anulovala právo jednotlivých vlád rozhodovat o podmínkách investování a podnikání na vlastním území, a to i z hlediska ochrany životního prostředí.

Na **procesy globalizace reaguje Evropa** snahou o vytvoření **dostatečně velkého ekonomického prostoru, schopného konkurence na světovém tržišti**. Vedlejším motivem je i snaha o **vytvoření nového bezpečnostního systému v Evropě**, v níž se zrodily již dvě světové války.

V **procesu vytváření Evropského unie a jejích řídicích orgánů** můžeme vidět i snahu o vytvoření mocenské rovnováhy mezi politikou na straně jedné a světem nadnárodních monopolů na straně druhé. Celý tento proces však vyvolává řadu otázek. Má-li být totiž efektivní, musí zaručovat, že:

- *nedojde k odtržení **politických elit** od **jejich občanské základny**.*
- *v neposlední řadě nastoluje rovněž otázku **přijetí nové**, a to **evropské identity** ze strany většiny obyvatel EU.*

Složitost a nepřehlednost těchto procesů vede řadu odborníků spíše ke skeptickým vizím ve vztahu k **budoucnosti demokracie**. Tak například významný americký ekonom Lester Thurow hovoří o příchodu nového středověku (Thurow).

Z našeho pohledu je charakteristické, že **diskuse o nových bezpečnostních systémech po pádu SSSR vůbec nezačaly** (Bělohorský, Zídek) a **jako jediné možné řešení bylo akceptováno to, že nyní se přidáváme na stranu vítězů**.

Obdobně vzhledem k utváření EU se nerozvíhají diskuse o tom, jak bychom měli reagovat na nové globální výzvy, ale *je jen voláno po propagandě*, jejímž úkolem má být získání souhlasu většiny obyvatel ČR se vstupem do EU. A tak i z tohoto pohledu můžeme konstatovat, že **se sice nacházíme v radikálně novém globálním světě**, ale **se zcela starými stereotypy a strachy rakousko-uherského státního úředníka, jehož úkolem není rozhodovat a proto ani přemýšlet**, ale jen *plnit příkazy přicházející shora*, tj. ze strany moci.

Snad díky právě této úřednické perspektivě nám uniká, že úspěšné sjednocení Evropy, jež se jeví být ekonomickou a politickou nutností, musí být provázeno vědomím občanské sounáležitosti založeném na souboru sdílených hodnot, jak o tom v globálním měřítku hovoří i **H. Küng (Küng)**. Jsem přesvědčen, že **bez tohoto pocitu sounáležitosti nelze zabezpečit efektivní fungování společenských institucí** a ty jsou pak *osudově rozkládány* **korupcí a nepotismem**. Jak jsem již ukazoval jinde (Valach) **tyto integrující hodnoty nemůže zastoupit žádná represivní instituce**, neboť *i ona sama je na nich založena a při jejich absenci* se mění na zločineckou organizaci, aby se nakonec rozpadla v chaosu vyvolaném bojem soukromých zájmů.

To je nutno podtrhnout, neboť vyvlastňování moci volených orgánů ze strany hierarchických organizací nadnárodních monopolů se děje za podmínek vysoké životní úrovně. Občané *sice přicházejí o svobodu, to jest o právo rovnoprávně s druhými rozhodovat o svém osudu*, ale neocitají se ve světě sociální nouze. Proto **nejsou motivováni** k nějakému radikálnějšímu tlaku na politickou scénu a *spokojují se stavem oscilující rovnováhy* současných ekonomických a politických systémů. **Jelikož se nabízí hojnost konzumu**, či správněji: **konzum je veřejnosti indoktrinován** jako podstatný životní cíl a současně je nabízena hojnost prostředků k jeho dosažení, *zdá se, že chybí nějaký zásadní důvod pro hledání alternativ* k současnému stavu.

I když, jak si ihned můžeme všimnout, vyvolává tento hodnotový kodex vážné problémy v mezilidských vztazích. Jinak řečeno *je v přímém protikladu k potřebě integrujících hodnot*, o nichž jsme hovořili výše. Avšak, což je nejméně stejně důležité, celá tato křehká stavba je

závislá na vysokém a rostoucím konzumu. **Jakmile ekonomika** ztratí schopnost *uspokojovat požadavky*, které v lepších časech sama provokovala, **začíná nám hrozit vážná krize**.

Zde je nutno doplnit ještě jeden podstatný faktor, kterým je zhroucení Sovětského svazu. Domnívám se, že lze oprávněně předpokládat, že jeho existence měla stabilizující vliv na západoevropské země, a to v tom smyslu, že jako společný nepřítel posiloval vědomí soudržnosti, to na straně jedné. Na straně druhé jako konkurent nutil vlády a vedení firem, aby zlepšovaly podmínky pro život svých občanů a zaměstnanců. (Jistě by stálo za to i v tomto světle analyzovat náhlý vzestup Jorga Haidera.)

Expanze ekonomiky dříve podporovala a přímo i spoluutvářela vědomí jednoty v podobě národního vědomí. Ať již si o jeho kladech a záporech myslíme cokoli, byl to zřejmě nevyhnutelný stupeň, jímž musela rodící se veřejnost projít. Nyní však již **ekonomika překročila národní hranice**. *Neintegruje občany v žádném slova smyslu*, ale naopak na ně působí ve smyslu jejich *přerodu v homogenizovanou a roztržitěnou masu osamělých individuí* (Fromm 92 a jiní) bezmocně čelících nově se zrodivší gigantické moci finanční elity.

To vše kromě jiného znamená, že **chybí subjekt**, který by se **aktivně zasazovalo utváření evropské identity**. A to samozřejmě cestou zdola, třebaš za aktivní pomoci intelektuálů, jak tomu bylo i při utváření národního vědomí evropských národů.

Jestliže má mít **idea evropské jednoty** nějakou naději na úspěch, **musí se rodit zdola v procesu**, v němž si místní komunity, stejně jako zaměstnanci té či oné firmy, budou stále více uvědomovat **nutnost spolupráce** s jinými **obdobnými společenstvími** v ostatních státech a to pokud budou chtít zachovat a především zlepšit dosavadní podmínky svého života, a to nejen ekonomické, ale v neposlední řadě i ekologické. / touha po ABSOLUTNU – harmonii, po které touží lidské srdce. pozn. PK/ K tomu je však nezbytně třeba vypracovat projekt evropské ekonomiky založené **více na kooperaci** než na vzájemném soupeření.

Velkou překážkou na cestě za tímto cílem je hierarchická povaha dosavadních politických a ekonomických systémů, v nichž v menší míře (politika) či větší míře (ekonomika) *je občan ovládan mocenskými elitami*. Nejen že taková struktura znemožňuje utváření **kooperativních sítí**, ale navíc *hodnotově formuje* jí ovládané lidi tak, *že u nich dochází k preferencím krátkodobého, úzce skupinového zájmu a silového řešení problémů* (srovnej Fromm 93). Pokud člověk *podlehne* tomuto hierarchickému způsobu myšlení, hledá svou **identitu** v identifikaci se skupinou reprezentovanou jejím vůdcem, či vlastně v identifikaci s tímto vůdcem samým. Jakmile si představíme dvě takovéto skupiny, vidíme ihned, že je něco takového výrazně rozděluje a dokonce staví jednu proti druhé, jak jsme toho byli v dějinách již mnohokrát svědky.

Abychom něčemu podobnému zabránili, je nutné pokračovat dále na cestě demokratizace našich společenských systémů se současným utvářením kooperativních sítí překračujících národní a státní hranice. Hodnotově lze v tomto procesu navázat na evropskou tradici humanismu, v níž je nejvyšší hodnotou člověk bez ohledu na barvu jeho pleti, pohlaví, přesvědčení atd. Mám zde na mysli právě humanismus a nikoliv jen ideu lidských práv. To především proto, že pojem lidských práv je zatížen postojem, v němž se domáhám něčeho od státu či mocenské elity, a to něčeho, co mi má být darováno. Je to jakýsi pouze nárokový postoj, který lehce může sklouznout ke konzumentství pasivního příjemce společenských výhod. O co nyní jde, je ale získání politické, ale především ekonomické moci ze strany občanů. Druhou stranou této moci je pak přijetí odpovědnosti za společně a rovnoprávně

přijímaná rozhodnutí. V tomto pohledu být člověkem znamená mít právo i přijímat odpovědnost.

Identita, jež se nám takto nabízí, je všelidská identita lidských bytostí, které jsou v něčem různé: jazyce, zvycích apod., ale v podstatném jsou stejné, a v tomto stejném jsou jejich osudy vzájemně závislé, neboť úspěch jednoho je úspěchem druhého a naopak. Tato duální identita (Barša) je pak tvořena jak vlastní národní tradicí, tak prakticky žitou tradicí vzájemné jednoty v prostředí nadnárodních kooperujících sítí.

Praktická podoba tohoto ekonomického základu nové identity je již námětem na jinou diskusi, ale jen pro informaci připomeňme, že nehierarchické systémy řízení a vlastnictví podniků již existují a mají značné rozšíření, stejně tak jako se těší o dost skromnější pozornosti teoretiků (např. Dahl), což je sice za daných podmínek zákonité, ale velice chybné. Návrhy na změny politických systémů prostřednictvím zapojování stále většího počtu prvků přímé demokracie najdeme např. u manželů Tofflerových (Toffler) či u Mezinárodního hnutí za přímou, přesněji polopřímou demokracii, jehož mám čest být členem.

Ať již bude mít praktická podoba změny tuto formu či jinou, rozhodně se jí nemůžeme vyhnout, pokud chceme dospět k nějaké skutečné jednotě občanů v rámci Evropy. Evropa potřebuje novou radikální ideu, stejně jako radikálně novou praxi. Má-li mít Evropa budoucnost, potřebuje revoluci.

Revoluce jako kvalitativně nový začátek, nikoliv jako násilný akt, s nímž bývá zcela mylně ztotožňována, je to, o co nyní jde.

Literatura :

Barša, P.: Politická teorie multikulturalismu. Brno, CDK 1999.

Bělohradský, V.: Rozum a trauma: rekviem za debatu, která nebyla. In: Salon, Právo 1.4. 1999, s. 1-2.

Dahl, R. A.: Demokracie a její kritici. Praha, Victoria Publishing 1995. Dahrendorf, R.: Moderný sociální konflikt. Bratislava, Archa, 1991.

Fromm, E.: Mít nebo být? Praha, Naše vojsko, 1992.

Fromm, E.: Strach ze svobody. Praha, Naše vojsko, 1993.

Gellner, A.: Národy a nacionalismus. Praha, Hříbal 1993.

Hobsbawm, E.: Věk extrémů. Krátké 20. století 1914 - 1991. Praha, Argo 1998.

Küng, H.: Světový étos. Projekt. Zlín, Archa 1992.

Thurow, L.: Přijde nová revoluce a po ní nový středověk. In: Středoevropské noviny, příloha Lidových novin, 19.11. 1998, s. 17 a 20.

Toffler, A.: Utváranie novej civilizácie. Politika tretej vlny. Bratislava, Open Windows 1996.

Valach, M.: Svět na předělu. Brno, Doplněk 2000.

Zídek, P.: Vstup do NATO: v zajetí klišé a stereotypů. In: Lidové noviny, 18.3. 1999, s.11.